

وزارت جهاد کشاورزی
سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور

شیوه‌نامه اجرایی استفاده از ظرفیت همیاران طبیعت در مدیریت حریق عرصه‌های منابع طبیعی

تهیه و تنظیم:

دفتر آموزش ترویج و مشارکت‌های مردمی - دفتر حفاظت و حمایت منابع طبیعی - فرماندهی یگان حفاظت

بهار ۱۴۰۰

جنگل‌ها و مراتع از مهم‌ترین مواهب الهی است که عملکرد آن نقش مهم و اساسی در حفظ تعادل اکولوژیک دارد. یکی از عواملی که می‌تواند بر اکوسیستم جنگل‌ها و مراتع تأثیرگذار باشد وقوع آتش‌سوزی است، حریق در جنگل‌ها و مراتع نه تنها از منظر زیست‌محیطی، بلکه از دیدگاه اقتصادی، اجتماعی و امنیتی نیز یکی از اصلی‌ترین موضوعات و نگرانی‌ها در بسیاری از دولتها بوده و از عوامل محدودکننده توسعه پایدار زیست بوم جنگل‌ها و مراتع در جهان می‌باشد.

آتش‌سوزی در جنگل‌ها و مراتع، موجب از بین رفتن چوب، رستنی‌های کف جنگل، علوفه، زادآوری‌ها، فرسایش شدید خاک، انتشار گازهای گلخانه‌ای، برهم زدن ساختار جنگل و اتلاف مواد غذایی موجود در بخش‌های اکوسیستم ناشی از سوختن لایه گیاهی و لاش برگ می‌شود این در حالی است که سالانه صدها مورد آتش‌سوزی در مناطق مختلف ایران رخ می‌دهد.

عرصه‌های منابع طبیعی کشور به دلیل ساختار معیشتی ساکنان این رویشگاه‌ها و وابستگی شدید آن‌ها به این منابع، به‌خصوص در نواحی روستایی، تحت تأثیر عوامل تخریب از جمله آتش‌سوزی‌های غیرطبیعی، توسعه اراضی کشاورزی، تعلیف دام، تأمین سوخت، بهره‌برداری محصولات فرعی و آفات می‌باشد.

در دهه‌های اخیر به دلیل خشک‌سالی‌های پی‌درپی و برخی سال‌های پر بارش و رشد مطلوب پوشش گیاهی در بیشتر نقاط، تعداد و شدت آتش‌سوزی به دلایل مشخص ذیل رو به افزایش بوده و بدون توسعه فرهنگی و ارتقا آگاهی و همکاری و مشارکت ساکنین عرصه‌ها و جوامع محلی، امکان مدیریت اثربخش و کنترل اثرات نامطلوب عوامل تخریب و به‌خصوص پدیده حریق وجود نخواهد داشت.

عوامل وقوع و توسعه حریق در عرصه‌های طبیعی

۱. بی‌احتیاطی برخی دامداران، جنگل‌نشینان و روستائیان مجاور و محاط در عرصه‌ها و همچنین

برخی از رهگذران و شکارچیان

۲. آتش زدن بقایای گیاهان زراعی در اراضی مجاور جنگل‌ها و مراتع.

۳. انداختن ته سیگار روشن و کبریت نیمه افروخته در جنگل و مرتع.

۴. آتش زغال رهاشده در جنگل پس از پخت‌وپز.

۵. آتش زدن قسمت‌هایی از مراتع به‌منظور از بین بردن آفات.

۶. سودجویی برخی افراد فرصت‌طلب که جنگل‌ها و مراتع را به خاطر افزایش اراضی تحت تصرف خود به آتش می‌کشند.

۷. اختلافات قومیتی و ملکی بین جوامع محلی

۸. وجود درختان پوسیده، توخالی، شکسته و رهاشده در عرصه‌ها که احتمال وقوع و توسعه آتش را افزایش می‌دهد.

۹. بروز پدیده خشک‌سالی پی‌درپی طی سالیان اخیر.

۱۰. جرقه‌های ناشی از وسایل نقلیه موتوری.

اهداف شیوه‌نامه اجرایی:

۱- تعامل سازنده با مردم و جوامع محلی در راستای همکاری و مشارکت در مدیریت حریق

۲- سازمان‌دهی گروه‌های داوطلب مردمی جهت مشارکت در مدیریت حریق عرصه‌های منابع طبیعی

۳- حمایت قانونی از همیاران و مشارکت‌کنندگان در امر مدیریت حریق در راستای ماده ۷ آیین‌نامه اجرایی قانون

حمایت قضایی و بیمه‌ای از مأموران یگان حفاظت محیط‌زیست و جنگلبانی مصوب ۱۳۹۹

۴- ایجاد ایستگاه‌های محلی اطفاء حریق و تجهیز آنها در مناطق روستایی واقع در مناطق بحرانی حریق

مناطق اجرایی:

عرصه‌های منابع طبیعی کشور با اولویت مناطق بحرانی حریق (بر اساس نقشه‌های پهنه‌بندی حریق)

تعاریف و مفاهیم:

- (۱) **مدیریت حریق:** اجرای عملیات منسجم پیشگیرانه، کشف، اطفاء و عملیات پس از اطفاء حریق
- (۲) **حریق یا آتش‌سوزی:** حریق یا آتش‌سوزی، نوعی فعل‌وانفعال شیمیایی است که برای ایجاد آن سه عامل ماده سوختنی، حرارت و هوا یا اکسیژن لازم است.
- (۳) **پیشگیری از حریق:** مجموعه برنامه‌ها، فعالیت‌ها و اقدامات فرهنگی، آموزشی و عملیات فنی است که سبب جلوگیری و یا کاهش میزان فقرات، سطح و شدت حریق در عرصه‌های منابع طبیعی می‌گردد.
- (۴) **اطفاء حریق:** به عملیاتی گفته می‌شود که طی آن افراد، گروه‌ها و تشکلهای سازمان‌دهی می‌شوند تا با رعایت اصول فنی درزمینه کنترل و خاموش نمودن حریق در جنگل‌ها و مراتع فعالیت داشته باشند.
- (۵) **عملیات پس از اطفاء حریق:** حضور زمان‌دار در عرصه بعد از عملیات کنترل شامل: گشت زنی، پاک‌سازی و حذف لکه آتش‌های باقی‌مانده در منطقه، برآورد خسارت، قرق و استراحت عرصه و برنامه‌ریزی جهت احیای و ترمیم پوشش گیاهی بومی

فرایند اجرا و اقدامات مورد نیاز تشکیل گروه‌های همیاران طبیعت داوطلب در مدیریت حریق

در فرایند استفاده از پتانسیل همیاران طبیعت در مدیریت حریق (به‌خصوص در پیشگیری، کشف و اطلاع‌رسانی و در صورت امکان، اجرای فعالیت کم‌خطر اطفاء حریق) در ابتدا می‌بایست نسبت به جذب، ثبت‌نام و آموزش داوطلبان و جوامع محلی از طریق سامانه ملی همیاران طبیعت به آدرس hamyartabiat.frw.ir، اقدام گردد و پس از ایجاد گروه‌بندی همیاران طبیعت نسبت به تجهیز و مشارکت گروه‌ها در مانورهای آمادگی و عملیات واقعی اقدامات لازم صورت پذیرد. یکی از نقاط قوت برای به‌کارگیری گروه‌های همیاران طبیعت در مدیریت حریق، آشنایی با منطقه و نزدیکی به عرصه‌های طبیعی و واکنش سریع مردم محلی می‌باشد.

فرایند اجرا و اقدامات مذکور به شرح ذیل می‌باشد:

۱- فراخوان عمومی، ثبت‌نام و عضویت جوامع محلی، تشکلهای مردم‌نهاد، مجریان و بهره‌برداران، دهیاران، کوهنوردان، اعضای شورای اسلامی روستا و... در سامانه ملی همیاران طبیعت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور با اولویت مدیریت حریق

۲- گروه‌بندی بر اساس شرایط فردی داوطلبان (سن، وضعیت سلامتی، جنسیت و ...) و علاقه‌مندی افراد توسط کارگروه مدیریت حریق

۳- ارائه آموزش‌های تخصصی لازم موردنیاز از جمله آموزش‌های اولیه کوهنوردی، امداد و نجات، کشف حریق، پیشگیری، اطفاء کم‌خطر، مهارت‌های عملی برخورد با آتش و شناخت رفتارهای این پدیده و... در زمینه مدیریت حریق

۴- برنامه‌ریزی جهت شرکت همیاران طبیعت آموزش‌دیده در مانور آمادگی کنترل حریق

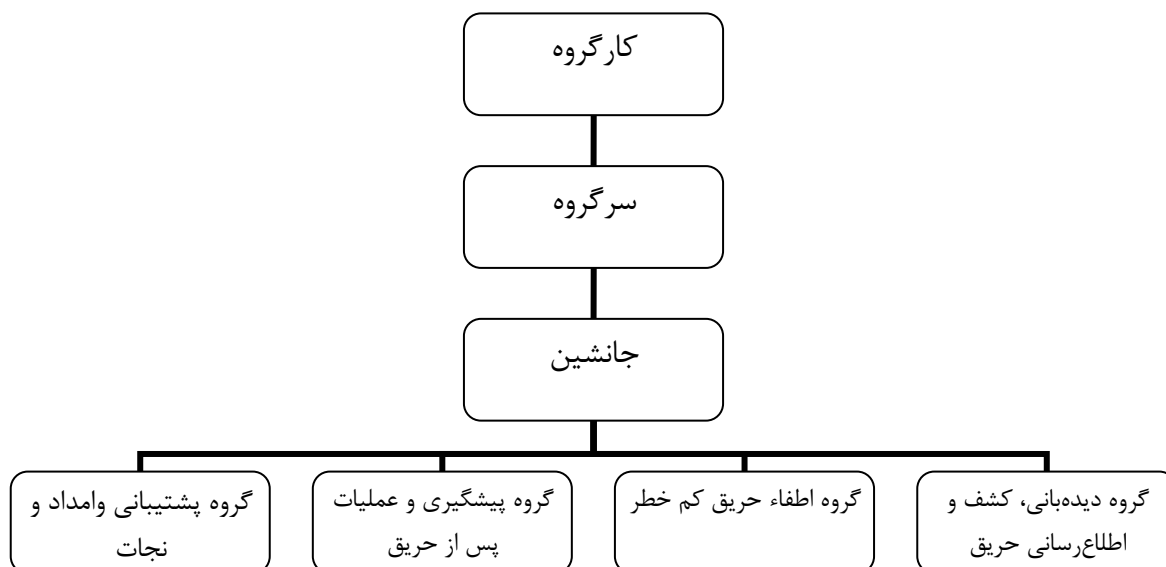
۵- عقد قرارداد بیمه حوادث بی‌نام به تعداد موردنظر برای همیاران طبیعت داوطلب در مدیریت حریق

۶- تهیه بانک اطلاعاتی منطقه عملیاتی و همیاران طبیعت داوطلب در مدیریت حریق توسط کارگروه و انتقال به سرگروه‌های تعیین‌شده شامل:

الف: مساحت و نوع پوشش عرصه‌های طبیعی بلوک‌های حفاظتی بحرانی و نیمه بحرانی، وضعیت اقلیمی منطقه، وضعیت توپوگرافی منطقه، وضعیت راه‌های دسترسی، شناسایی اراضی کشاورزی که هر ساله ضایعات کشاورزی خود را از طریق آتش زدن حذف می‌کنند، نقشه جغرافیایی مناطق مسکونی هر بخش و تعیین فاصله آن‌ها با عرصه‌های طبیعی و...

ب: لیست مشخصات فردی همیاران طبیعت داوطلب در مدیریت حریق (شامل نام و نام خانوادگی، کد ملی، محل اقامت، رده مسئولیتی، شماره تلفن همراه)

نمودار سازمان‌دهی گروه‌های همیار طبیعت داوطلب در مدیریت حریق

کارگروه مدیریت حریق در سطح شهرستان

کارگروه مدیریت حریق متشکل از نمایندگان واحدهای حفاظت و حمایت، یگان حفاظت، آموزش، ترویج و مشارکت‌های مردمی، سرگروه، دهیار و نماینده تشکل‌های مردم‌نهاد منطقه (در صورت اعلام همکاری) با مسئولیت رئیس اداره منابع طبیعی و آبخیزداری شهرستان مربوطه بوده که وظیفه سازمان‌دهی و تشکیل گروه‌های چهارگانه داوطلب مردمی در مدیریت حریق و هماهنگی بین آن‌ها را عهده‌دار می‌باشد.

گروه‌های همیار طبیعت داوطلب در مدیریت حریق:

گروه‌های همیار طبیعت داوطلب در مدیریت حریق متشکل از چهار گروه ذیل می‌باشد:

۱- گروه دیده‌بانی، کشف و اطلاع‌رسانی حریق

۲- گروه پیشگیری و عملیات پس از حریق

۳- گروه اطفاء حریق کم‌خطر

۴- گروه پشتیبانی و امداد و نجات

سرگروه این تیم‌ها ترجیحاً یکی از نیروهای متخصص بخش حفاظت یا یگان اداره شهرستان و یا واحد آتش‌نشانی روستایی یا یکی از داوطلبین دارای صلاحیت در گروه می‌باشد. همچنین تعیین جانشین سرگروه با مشارکت و همفکری سایر اعضا مشخص می‌گردد.

وظایف سرگروه:

(۱) ارتباط مؤثر با کارگروه مدیریت حریق و تبادل اطلاعات

(۲) به‌روزرسانی اطلاعات اعضای گروه، امکانات پشتیبانی و تجهیزات اطفاء حریق

(۳) همکاری در برگزاری دوره‌های آموزشی و مانورهای آمادگی

(۴) همکاری و برنامه‌ریزی لازم جهت اعزام گروه به منطقه و نحوه ورود و اقدام به اطفاء و کنترل عملیات

(۵) ارتباط مستمر با گروه جهت بررسی وضعیت آمادگی همکاری اعضا، انتقال مسائل و مشکلات و جایگزینی

احتمالی در صورت بروز مشکل

ساختار و شرح وظایف گروه‌های چهارگانه داوطلب مردمی در مدیریت حریق

۱- گروه دیده‌بانی، کشف و اطلاع‌رسانی حریق

اعضای این گروه ترجیحاً از همیاران طبیعت داوطلب در مدیریت حریق شاغل در فعالیتهای مرتبط با حضور مستقیم در عرصه‌های منابع طبیعی انتخاب گردند مانند مجریان و بهره‌برداران، دامداران و... حضور بانوان آموزش دیده همیار طبیعت داوطلب در مدیریت حریق در این گروه می‌تواند در آموزش، فرهنگ‌سازی، انتقال اطلاعات، کشف و اطلاع‌رسانی حریق در خانواده و محل زندگی بسیار اثربخش باشد.

۲- گروه پیشگیری و عملیات پس از حریق

نیروهای این گروه، قبل از فصل حریق، نسبت به اجرای اقدامات پیشگیرانه که در دوره‌های آموزشی فراگرفته‌اند اقدام می‌نمایند و همچنین پس از کنترل حریق، گشت زنی و پاک‌سازی عرصه در مدت ۷۲ ساعت را به عهده‌دارند. (تعداد نیروهای این گروه حداقل چهار نفر نیروی آموزش دیده می‌باشد)

۳- گروه اطفاء حریق کم‌خطر

اولین نیروهای اعزامی هستند که با وسایل و تجهیزات، اقدام به خاموش نمودن حریق می‌نمایند. تعداد نیروهای این گروه حداقل شش نفر نیروی آموزش دیده می‌باشد.

۴- گروه پشتیبانی و امداد و نجات

این گروه تجهیزات و وسایل موردنیاز تکمیلی و لازم جهت پشتیبانی گروه اطفاء را حمل و به کمک گروه اطفاء می‌شتابند و با به همراه داشتن کیف کمک‌های اولیه، در صورت شناسایی مصدومان حریق در حین عملیات، اقدامات درمانی اولیه و نجات را بر عهده‌دارند. با توجه به وجود مرکز فوریت‌های پزشکی در هر بخش، می‌توان از نیروهای داوطلب این مرکز به‌عنوان اعضای این گروه در مواقع موردنیاز استفاده نمود. (برای تأمین این نیروها از داوطلبین فوریت‌های پزشکی هر بخش یا روستا و بانوان علاقه‌مند آموزش دیده نیز می‌توان استفاده نمود به‌گونه‌ای که حداقل یک نفر از نیروهای فوریت پزشکی به شکل داوطلبانه به همراه گروه اعزام شوند)

شرح وظایف همیار طبیعت داوطلب در مدیریت حریق:

- ۱) همکاری در ترویج فرهنگ حفاظت از منابع طبیعی و آموزش مصادیق رفتاری پیشگیری از حریق به سایر اقشار
- ۲) همکاری در کشف و اطلاع‌رسانی به موقع حریق در عرصه‌های منابع طبیعی به اداره منابع طبیعی با استفاده از سامانه‌های ۱۵۰۴ استانی و ۱۳۹ ملی
- ۳) شناسایی و معرفی افرادی که عمداً اقدام به ایجاد حریق در عرصه‌های منابع طبیعی می‌نمایند.
- ۴) همکاری در پشتیبانی و امداد و نجات احتمالی در عملیات اطفاء حریق
- ۵) همکاری در اجرای اقدامات پیشگیرانه از حریق
- ۶) همکاری در اطفاء حریق‌های کم‌خطر در مراحل اولیه شروع و بیشتر در حریق‌های با وسعت کم

مدیریت طرح در سطح ستاد مرکز (سازمان)

مدیریت طرح در مرکز به عهده دفتر آموزش ترویج و مشارکت‌های مردمی با همکاری دفتر حفاظت و حمایت و یگان حفاظت سازمان می‌باشد.

شرح وظایف مرکز (سازمان):

- ۱) مدیریت سامانه ملی همیاران طبیعت (داوطلب در مدیریت حریق)
- ۲) تهیه و تدوین برنامه‌ها و طرح‌های آموزشی در راستای فرهنگ‌سازی عمومی
- ۳) ایجاد زمینه‌های حمایت‌های قانونی لازم از همیاران طبیعت داوطلب در مدیریت حریق
- ۴) نظارت، ارزیابی و آسیب‌شناسی و ارائه گزارش‌های ادواری
- ۵) برآورد و تأمین اعتبار بیمه همیاران طبیعت داوطلب در مدیریت حریق
- ۶) برگزاری دوره‌های آموزشی، کارگاهی ملی، استانی و شهرستانی برای تربیت آموزشگر و گروه‌های چهارگانه مدیریت حریق

شرح وظایف مدیریت طرح همیاران طبیعت در سطح استان و شهرستان:

- ۱- استفاده از ظرفیت همیاران طبیعت به صورت فراگیر در حوزه اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی فعالیت‌های پیشگیری و کشف به موقع حریق‌های احتمالی
- ۲- لازم است ادارات کل بر اساس الگوی بلوک‌بندی مناطق بحرانی و نیمه بحرانی و عادی بهره‌برداری مناسب از ظرفیت همیاران طبیعت محلی به عمل‌آورند و برنامه‌ریزی حضور همیاران طبیعت آموزش‌دیده در هر بلوک با مشخص نمودن محدوده و تعیین سرگروه، سازمان‌دهی لازم جهت پیشگیری و کشف به موقع حریق‌های احتمالی اقدام نمایند.
- ۳- ادارات کل منابع طبیعی و آبخیزداری موظف‌اند بر اساس تعهدات مصوب پس از جذب، آموزش و ساماندهی مناسب همیاران طبیعت در بلوک‌های تعیین‌شده، نسبت به ارائه گزارش ادواری سه‌ماهه اطلاعات همیاران مذکور، برنامه‌ها، اقدامات و اثربخشی همیاران طبیعت به دفتر آموزش ترویج و مشارکت‌های مردمی، دفتر حفاظت و حمایت و فرماندهی یگان حفاظت ستاد اقدام نمایند.
- ۴- برنامه‌ریزی آموزشی جهت کلیه همیاران طبیعت به‌ویژه در زمینه روش‌های پیشگیری و کشف به موقع حریق‌های احتمالی در قالب برنامه‌های منظم و مستمر و تجهیز به وسایل لازم اطفاء حریق در صورت صلاحدید و لزوم در مواقع بحرانی پس از گذراندن دوره‌های آموزشی تخصصی
- ۵- تعمیم تجارب و درس‌آموخته‌های همیاران طبیعت و گروه‌های داوطلب به سایر همیاران طبیعت داخل و خارج از استان
- ۶- با توجه به اهمیت انسجام سازمانی، ضروری است هرگونه اقدام همیاران طبیعت در بخش‌های اطلاع‌رسانی، فرهنگ‌سازی، مشارکت در پیشگیری و کشف به موقع حریق‌های احتمالی با آموزش کامل و هماهنگی با سرگروه مربوطه بوده و از اقدامات تنش‌زا و بدون اطلاع آنان خودداری شود.
- ۷- ایجاد زمینه ترغیب و تشویق همیاران طبیعت داوطلب در مدیریت حریق به روشهای مختلف
- ۸- عقد قرارداد بیمه حوادث بی‌نام به تعداد موردنیاز برای همیاران طبیعت داوطلب در مدیریت حریق

تجهیزات مورد نیاز گروه همیاران طبیعت داوطلب در مدیریت حریق

برای ایمنی بیشتر نیروهای داوطلب و آموزش دیده و کارایی مطلوب در کنترل به موقع آتش، داشتن حداقل امکانات برای یک نیروی اطفاء حریق بسیار ضروری می باشد. هرچند مقدم تر از همه این سازوکارها و تجهیزات، تدابیر لازم در زمینه اعمال مقررات بازدارنده است که از طریق آموزش و فرهنگ سازی در میان جوامع محلی و ذینفعان بعنوان یکی از عوامل اصلی انسانی وقوع این آتش سوزی ها اتخاذ می گردد.

الف: تجهیزات و لوازم انفرادی

ردیف	نام کالا	توضیحات	تصویر
۱	لباس عملیاتی مقاوم به حریق	کاپشن و شلوار به رنگ قرمز با نصب نوار شبرنگ	
۲	پوتین کوهنوردی	برزنتی با کف رابر	
۳	کلاه لبه دار جین با لایه محافظ پلیاستیکی	پارچه ای	
۴	ماسک حریق		
۵	عینک محافظ		
۶	قمقمه آب شرب		
۷	دستکش	آرگون ساق بلند	

ب: تجهیزات و لوازم گروهی

با توجه به محدودیت منابع مالی برای تأمین برخی دستگاه‌ها یا لوازم کاربردی برای هر شخص و متغیر بودن شرایط آتش‌سوزی و نیازهای مختلف، برخی تجهیزاتی همچون دمنده را می‌توان برای هر گروه حداقل یک دستگاه در نظر گرفت. کوله‌پشتی اطفای حریق (فلکس پک) حداقل ۳ عدد و کوله‌پشتی حمل وسایل به تعداد نفرات جهت حمل آب و جیره خشک در نظر گرفته شود. همچنین وجود یک کیف مخصوص کمک‌های اولیه به‌عنوان یک ضرورت در کنار سایر لوازم و تجهیزات گروه اجتناب‌ناپذیر است.

ب: تجهیزات و لوازم گروهی

ردیف	نام کالا	توضیحات	تصویر
۱	کیف چمدانی کمک‌های اولیه برزنتی	کیف چرم دوبلکل مهندسی	
۲	دمنده موتوری	مدل EB-۵۰۰-E	
۳	کوله اطفاء حریق	NOVIPACK	
۴	آتش کوب	سیک فشرده	
۵	بیل	نظامی	
۶	آتش‌بر	فلزی	
۷	شن کش	فلزی	

نگهداری تجهیزات:

جهت نگهداری این لوازم محلی در مرکز روستا با هماهنگی دهیاری، مشخص و لوازم فردی و گروهی در آن نگهداری شده و پس از هر عملیات، لوازم مزبور پاک‌سازی و یا شارژ گردیده و برای استفاده مجدد آماده می‌شود.